

Basis of Civil Liability and Methods of Compensation for Infringement of Industrial Property Rights; With a View to International Documents

Rouhollah Akhoundi

Roshanavand *

Assistant Professor, Department of Private Law, Faculty of Law and Social Sciences, Payame Noor University, Tehran, Iran

Hoda Moshfeghi

Assistant Professor, Faculty Member of the Department of Law, Khorasan Higher Education Institute, Mashhad, Iran

Received: 29/Sep/2025

Accepted: 01/Nov/2025

ISSN: 2345-3583
eISSN: 2476-6232

Introduction

In the present era, various countries consider industrial and intellectual property rights very valuable in producing new, efficient, and creative works in the industrial, economic, and even artistic and cultural fields. For this reason, industrial intellectual creations are becoming increasingly important. Governments have been and are trying to provide the necessary protection for industrial property by enacting laws at the domestic and international levels. How to deal with violators of industrial property rights and methods of

* Corresponding Author: akhoundi@pnu.ac.ir

How to Cite: Akhoundi Roshanavand, R. and Moshfeghi, H. (2026). Basis of Civil Liability and Methods of Compensation for Infringement of Industrial Property Rights; With a View to International Documents. *Private Law Research*, 14 (53), 169-206. Doi: [10.22054/jplr.2025.88516.2965](https://doi.org/10.22054/jplr.2025.88516.2965)

compensating for damages resulting from their violation are among the most effective legal factors in the field of industrial property protection. The most important protection of industrial property rights is to establish civil liability for violators of these rights and oblige them to compensate damages of the suffered.

Purpose

In this research, we are trying to examine the methods of compensating for losses resulting from the violation of industrial property rights by focusing on the basis of civil liability for the violation of industrial property rights through a study of relevant international documents. What methods of compensation has the legislator foreseen for compensation of industrial property infringement? Are these methods similar to other methods of compensation for civil damages? Do the general rules of civil liability regarding the provisions and effects of compensation for damages also apply to violations of these rights? Are these methods sufficient to achieve the main purpose (providing transparent and appropriate legal enforcement guarantees to prevent the proliferation of relevant lawsuits)? What is the achievement of a comparative study with relevant international documents in this field for the national legal system? It all depends on the voluntary basis for compensation of damage and civil liability for infringement of industrial property rights.

Methods

To answer these questions, this research was conducted using an analytical-comparative method. Based on two parts:1- The basis of

civil liability for infringement of industrial property rights and 2-civil enforcement guarantee (methods of compensation for damages) for infringement of industrial property rights in the Iranian legal system and international documents.

Findings

It can be said that industrial property rights are rights arising from intellectual creations that are economically related to industry, commerce, and agriculture, and it is the source of both material and spiritual rights for their creators. Any violation of the material and moral rights of industrial property owners or their representatives is referred to as "infringement of industrial property rights," which may occur in various forms. In the "Protection of Industrial Property" law approved on 01/03/1403, the legislator, while addressing the types of industrial property rights, also stated how each of these rights can be violated. With the approval of the Industrial Property Protection Law in 1403, the legislator, in Article 127 and the note under Article 132 of this law, referred compensation for damages resulting from the violation of industrial property rights to *the rules of Zaman*. It seems that, contrary to what is known about the basis of fault and its principle in civil liability in the country's legal doctrines, the rules of Zaman stipulated in this law refer to the main basis of civil liability in the Iranian legal system, and that is nothing other than the rule and basis of Lazarar. Lazarar basis, in comparison to fault basis, brings us closer to the goal of civil liability, which is to compensate the injured party.

In the field of industrial property protection, various treaties and instruments have been adopted and are administered by the World Intellectual Property Organization (WIPO). Among the various

international conventions and treaties in this regard, we mention the methods of compensation foreseen in the most important of them, namely the Paris Convention for the Protection of Industrial Property, adopted in 1883, and the TRIPS Agreement, adopted in 1994. A review of the legal provisions related to the types of infringement of industrial property rights in the Paris Convention and the TRIPS Agreement shows that these documents merely allege the occurrence of a harmful act by the right holder (plaintiff) and providing sufficient evidence and documents proving the violation of her rights as a result of another act, the possibility of applying performance guarantees and compensating the right holder in various ways is foreseen. In this regard, there is no requirement to prove the occurrence of fault on the part of the infringer of the right or the occurrence of a direct violation. Thus, it seems that the basis of civil liability for violation of industrial property rights in these international documents is nothing other than strict liability.

In the Iranian legal system, in the event of a violation of rights arising from industrial property, the owner of these rights can, by citing the principle of non-harm, file a lawsuit against any person who has infringed on her rights without her permission or has performed an act that could lead to an infringement of her rights or has exploited her industrial property rights without her permission, and demand compensation for her damages. In general, the main methods of compensation in industrial property infringement claims in Iranian law can be divided into two categories: monetary compensation and interim measures. The methods of compensation provided for in the Paris Convention and the TRIPS agreement can be categorized as

compensation, interim measures, suspension of clearance of goods, and removal and withdrawal of goods from trade channels.

Innovation

In Iranian law, the basis of civil liability has always been a point of contention among jurists. Considering the totality of jurisprudential and legal opinions as well as various legal texts, we are guided to the conclusion that the main basis of civil liability in Iranian law, including in industrial property law, is the basis of Lazarar. By choosing the Lazarar basis as the main basis for civil liability for infringers of industrial property rights, the right holder in a lawsuit claiming damages resulting from the infringement of these rights is exempted from the burden of proving the defendant's fault and can claim damages simply by proving that the defendant committed a harmful act and that she suffered harm as a result of that act. Choosing this basis in Iranian law is more consistent with the nature of intellectual property and the provisions of the Paris Convention and the TRIPS Agreement, and is a step towards harmonizing the Iranian legal system with other international systems and documents.

Conclusion

The most important protection of industrial property rights is to establish civil liability for violators of these rights. In this study, while choosing the Lazarar basis as the main basis of civil liability in the Iranian legal system, we believe that the Lazarar basis takes precedence over other bases in this regard when the holder of industrial property rights refers to the infringer of these rights, a basis that international documents also follow. However, the limitations

and inadequacies of the remedies envisaged in Iranian laws for compensation make it even more apparent that these laws need to be revised and that Iran should join the TRIPS Agreement, which provides more comprehensive provisions in this regard.

Keywords: Industrial property rights and their infringement, Legal Sanctions for infringement of industrial property rights, basis of civil liability, basis of fault, basis of Lazarar.

مبنای مسئولیت مدنی و شیوه‌های جبران خسارت نقض حقوق مالکیت صنعتی؛ با نگاهی به اسناد بین‌المللی

استادیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی،
دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

روح‌الله آخوندی روشناوند *

استادیار و عضو هیئت علمی گروه حقوق، مؤسسه آموزش عالی
خراسان، مشهد، ایران

هدی مشفق

چکیده

حمایت مؤثر از حقوق مالکیت صنعتی، موجب تسهیل در انتقال فناوری و جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی می‌شود؛ امری که نقشی حیاتی در روند توسعه پایدار ایفا می‌کند. از آنجا که آفرینش‌های فکری و صنعتی با صنعتی شدن جوامع از اهمیت فراوانی برخوردار شده‌اند و از سوی دیگر، به دلیل محرمانگی این نوع مالکیت‌ها، صیانت از آن‌ها نیز تدابیر ویژه‌ای می‌طلبد، جبران ضرر -به‌ویژه جبران کامل آن- درخصوص این آفرینه‌ها نسبت به سایر اموال مادی بسیار دشوارتر خواهد بود. با این حال، مهم‌ترین شکل حمایت از حقوق مالکیت صنعتی آن است که برای نقض‌کننده این حقوق، مسئولیت مدنی قائل شویم. پرسش اساسی در این زمینه آن است که دارنده حقوق مالکیت صنعتی براساس چه مبنایی می‌تواند به نقض‌کننده این حقوق رجوع کرده و جبران خسارت‌های خویش را مطالبه کند؟ در این پژوهش تحلیلی و تطبیقی، با برگزیدن مبنای «لاضرر» به عنوان مبنای اصلی مسئولیت مدنی در نظام حقوقی ایران، برآنیم که در رجوع دارنده حقوق مالکیت صنعتی به نقض‌کننده این حقوق به‌منظور مطالبه و جبران خسارات، مبنای «لاضرر» نسبت به سایر مبنای تقدم دارد؛ مبنایی که اسناد بین‌المللی همچون کنوانسیون پاریس و موافقت‌نامه تریپس، نیز از آن پیروی می‌کنند.

کلیدواژه‌ها: حقوق مالکیت صنعتی و نقض آن، ضمانت اجرای نقض حقوق مالکیت صنعتی، مبنای تقصیر، مبنای لاضرر، مبنای مسئولیت مدنی.

مقدمه

در عصر حاضر کشورهای مختلف در راستای افزایش قدرت اقتصادی و ملی خود و برتری یافتن نسبت به سایر کشورها، در تولید آثار نوین و کارآمد و خلأقانه در زمینه‌های صنعتی، اقتصادی و حتی هنری و فرهنگی، مالکیت‌های صنعتی و فکری را بسیار مغتنم می‌دانند و در این مسیر هریک از دیگری گوی سبقت را می‌ربایند. درست به همین دلیل آفرینه‌های فکری صنعتی روزبه‌روز از اهمیت بیشتری برخوردار شده‌اند. از سوی دیگر همسو با افزایش آفرینه‌های فکری صنعتی، به دلیل سودآوری بالای این حوزه، سوءاستفاده از این مالکیت‌ها به روش‌های مختلف (اعم از سرقت، روگرفت و کپی‌برداری غیرقانونی، تعرض و ...) در سراسر جهان رو به افزایش نهاده است. از این رو، دولت‌ها در تلاش بوده و هستند تا با وضع قوانینی در سطح داخلی و بین‌المللی از مالکیت‌های صنعتی حمایت لازم را به عمل آورند. این نوع مالکیت که خود زیرمجموعه‌ای از مالکیت فکری محسوب می‌شود، شامل خلاقیت‌های ذهنی و فکری بشر در زمینه‌های صنعتی مانند حق اختراع، نام‌های تجاری، طرح‌های صنعتی، نشانه جغرافیایی، علائم تجاری و خدماتی، نشانه مبدأ کالا و همچنین جلوگیری از رقابت تجاری غیرمنصفانه است.^۱

۱- دهقان، محمدعلی، «حمایت از حقوق مالکیت صنعتی در فضای تبادل اطلاعات»، فصلنامه علمی حقوق و مطالعات نوین، شماره چهارم، (۱۴۰۱)، ص ۳.

نخستین قانون ملی در خصوص حقوق مالکیت صنعتی «قانون علامت صنعتی و تجارتي» مصوب ۱۳۰۴ است که مشتمل بر ۱۸ ماده بوده و آیین‌نامه اجرایی آن نیز هرگز تدوین و تصویب نشد. در سال ۱۳۱۰ قانون «علائم تجاری و اختراعات» و آیین‌نامه اجرایی آن به تصویب رسید. در ۱۳۳۷ آیین‌نامه دیگری برای قانون مزبور تصویب و تا اواخر ۱۳۸۷ اجرایی بوده است که به دنبال آن با تصویب قانون «ثبت اختراعات و طرح‌های صنعتی و علائم تجاری» در ۱۳۸۶ و آیین‌نامه اجرایی آن در ۱۳۸۷، با تصریح ماده ۶۶ این قانون، حاکمیت قانون ۱۳۱۰ و آیین‌نامه‌های اجرایی آن به پایان رسید. پیش از این نیز در سال ۱۳۷۹ قانون «حمایت از پدیدآورندگان نرم‌افزار رایانه‌ای» به تصویب رسید که در ۱۷ ماده به‌طور خاص به حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای و ضمانت اجرای نقض این حقوق پرداخته و کماکان معتبر است. با تصویب قانون حمایت از مالکیت صنعتی در سال ۱۴۰۳، وفق ماده ۱۵۰ این قانون، قانون ثبت اختراعات مصوب ۱۳۸۶ نسخ گردید.

۲- رمضان‌یان سیاه‌کلرودی و همکاران، «مسئولیت مدنی واسطه‌های ارائه خدمات اینترنت با تأکید بر نقض مالکیت فکری در فضای سایبر»، دوفصلنامه علمی مطالعات حقوق بشر/اسلامی، شماره هجدهم، (۱۳۹۹)، ص ۲۸۱.

نحوه برخورد با نقض کنندگان حقوق مالکیت صنعتی و روش‌های جبران خسارت ناشی از نقض آن، از جمله مؤثرترین عوامل قانونی و حقوقی در راستای حمایت از این نوع مالکیت به‌شمار می‌رود؛ به‌ویژه آن‌گاه که بدانیم به‌واسطه ویژگی و ماهیت غیرمادی و ناملموس اموال مشمول حقوق مالکیت فکری، تملک انحصاری آن‌ها دشوارتر است و نقض حقوق ناشی از آن‌ها، نسبت به نقض حقوق در اموال فیزیکی، به مراتب سریع‌تر و آسان‌تر صورت می‌پذیرد. در نظام حقوقی ایران، قانونگذار با تصویب «قانون حمایت از مالکیت صنعتی» در سال ۱۴۰۳ طی پنج فصل (اختراعات، نمونه اشیای مصرفی، طرح‌های صنعتی، علائم تجاری، علائم جمعی، علائم تأییدی و نام‌های تجاری، اسرار تجاری)، به بیان تعاریف حقوق ناشی از این مالکیت‌های صنعتی و موارد نقض آن‌ها پرداخته است. دامنه ضمانت اجرای مختلف در حمایت از این نوع مالکیت‌ها بسته به اهمیت مالکیت صنعتی و یا نوع نقض آن، گاه از ضمانت اجرای مدنی و حقوقی نیز فراتر می‌گذارد و با شدیدترین وجه ممکن، واجد جنبه کیفری نیز می‌گردد.^۱

در این پژوهش با تمرکز بر مبنای مسئولیت مدنی ناشی از نقض حقوق مالکیت صنعتی، به بررسی شیوه‌های جبران خسارت در این حوزه می‌پردازیم. هدف آن است که با مطالعه تطبیقی اسناد بین‌المللی مرتبط، مشخص شود: قانونگذار چه شیوه‌هایی را برای جبران ضرر ناشی از نقض مالکیت صنعتی پیش‌بینی کرده است؟ آیا این شیوه‌ها مانند سایر روش‌های جبران ضرر و زیان مدنی است؟ آیا قواعد عام مسئولیت مدنی در خصوص احکام و آثار جبران ضرر، در زمینه نقض این حقوق هم حاکم هست یا خیر؟ آیا این روش‌ها برای نیل به مقصود اصلی (فراهم کردن ضمانت اجرای حقوقی شفاف و مناسب برای جلوگیری از ازدیاد دعاوی ذی‌ربط)، کفایت می‌کنند؟ دستاورد مطالعه تطبیقی با اسناد بین‌المللی مرتبط در این زمینه برای نظام حقوق ملی چیست؟ پاسخ به این پرسش‌ها به‌طور کامل وابسته به مبنای انتخاب‌شده برای جبران ضرر و مسئولیت مدنی نقض حقوق مالکیت صنعتی است.

۱- اکبری دهنو، میثم، اکبری، آسیه، «حقوق مالکیت صنعتی، تفسیری بر راه کارهای کیفری قوانین ایران»، فصلنامه سیاست علم و فناوری، شماره سوم، (۱۳۹۲)، صص ۲۷-۴۵.

در خصوص پیشینه پژوهش باید گفت مقاله «مسئولیت مدنی ناشی از اضرار به مالکیت فکری» نوشته محمد عیسایی تفرشی و محمود حکمت‌نیا (نامه مفید، شماره ۴۳، ۱۳۸۳)^۱ یکی از آثار است که در آن به موضوع مبنای اعتبار مالکیت فکری، ماهیت مالکیت فکری و ادله مسئولیت مدنی در حوزه مالکیت فکری پرداخته شده است؛ باین حال، نگارندگان در این مقاله به شیوه‌های جبران خسارت و رویکرد اسناد بین‌المللی در این زمینه توجه نکرده‌اند. همچنین پژوهش «اقدامات تأمینی و ضمانت اجرای مدنی حقوق مالکیت صنعتی؛ مطالعه تطبیقی» نوشته محمود صادقی و مریم شیخی (فصلنامه حقوق دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۳۹، شماره ۳، ۱۳۸۸)^۲، اثر دیگری است که هرچند تاحدودی به بررسی ضمانت اجرای مدنی نقض حقوق مالکیت صنعتی پرداخته، باین حال در این پژوهش بیشتر بر حمایت در قالب اقدامات موقتی و احتیاطی تأکید شده است. «مطالعه تطبیقی آثار مالکیت صنعتی در حقوق ایران و حقوق بین‌الملل»، اثر افشین مجاهد و احسان جعفری (فصلنامه پژوهش و مطالعات علوم اسلامی، دوره سوم، شماره ۲۸، آبان ۱۴۰۰)^۳ از جمله آثار جدید دیگر در این زمینه است که به رغم تأکید بر ضرورت حمایت قانونی از حقوق صاحبان مالکیت صنعتی، بیشتر بر آثار حقوق مالکیت صنعتی تمرکز یافته است. صرف نظر از پژوهش نخست (مسئولیت مدنی ناشی از اضرار به مالکیت فکری) عموم پژوهش‌های انجام‌شده، تاحدی به برخی از جنبه‌های نقض حقوق مالکیت صنعتی و احکام و آثار مسئولیت مدنی ناشی از نقض آن پرداخته‌اند و تاکنون به این موضوع مهم از زاویه مبنای مسئولیت مدنی و تأثیر مبنای مختار بر احکام و آثار مسئولیت

۱- عیسایی تفرشی، محمد، حکمت‌نیا، محمود، «مسئولیت مدنی ناشی از اضرار به مالکیت فکری»، نامه مفید، شماره ۴۳، صص ۹۱-۱۱.

۲- صادقی، محمود، شیخی، مریم، «اقدامات تأمینی و ضمانت اجرای مدنی حقوق مالکیت صنعتی؛ مطالعه تطبیقی» فصلنامه حقوق دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره سوم، (۱۳۸۸)، صص ۲۱۷-۲۳۷.

۳- مجاهد، افشین، جعفری، احسان، «مطالعه تطبیقی آثار مالکیت صنعتی در حقوق ایران و حقوق بین‌الملل»، فصلنامه پژوهش و مطالعات علوم اسلامی، شماره ۲۸، (۱۴۰۰)، صص ۱-۱۲.

مدنیِ نقض حقوق مالکیت صنعتی و به‌طور خاص روش‌های جبران ضرر در این خصوص پرداخته نشده است.

ما در این پژوهش به ترتیب و براساس دو بخش ۱- مبنای مسئولیت مدنی نقض حقوق مالکیت صنعتی و ۲- ضمانت اجرای مدنی (شیوه‌های جبران ضرر) نقض حقوق مالکیت صنعتی در نظام حقوقی ایران و اسناد بین‌المللی، درصدد ارائه تبیینی نو درخصوص مبنای مسئولیت مدنی و شیوه‌های جبران خسارت ناشی از نقض حقوق مالکیت صنعتی هستیم.

بخش نخست- مبنای مسئولیت مدنی ناشی از نقض حقوق مالکیت صنعتی

در این بخش ضمن بررسی سه مفهوم «مالکیت صنعتی» و «حقوق مالکیت صنعتی» و «نقض حقوق مالکیت صنعتی»، در قسمت نخست به مبنای مسئولیت مدنی نقض حقوق مالکیت صنعتی در حقوق ایران و سپس در قسمت دوم به بررسی همین موضوع در اسناد بین‌المللی پرداخته‌ایم.

در نظام حقوقی ایران مانند نظام حقوقی بسیاری از کشورها درباره مالکیت صنعتی تعریف قانونی ویژه‌ای وجود ندارد. به‌نظر می‌رسد علت خودداری قانونگذاران از تعریف قانونی مالکیت صنعتی، تنوع موضوعات آن باشد. درواقع هریک از موضوعات مالکیت صنعتی اوصاف و ویژگی‌های خاص خود را دارد و جمع کردن همه خصوصیات مختلف این موضوعات متعدد، در یک تعریف جامع و مانع نه تنها کارچندان آسانی نیست، بلکه بر فرض امکان، در عمل نیز مشکلات فراوانی در پی خواهد داشت. باری شاید سر اینکه در

اسناد بین‌المللی از جمله کنوانسیون پاریس،^۱ موافقت‌نامه تریپس^۲ و موافقت‌نامه مادرید^۳ اساساً مالکیت صنعتی تعریف نگشته است و برخی حقوق‌دانان هم از تعریف مالکیت صنعتی خودداری کرده‌اند^۴ به همین علت برمی‌گردد. با این حال، همان‌گونه که برخی صاحب‌نظران^۵ به درستی در تعریف مالکیت صنعتی بیان کرده‌اند، مالکیت صنعتی، مجموعه‌ای از حقوق و سلطه یا اقتداری است که بر موضوعات مختلف صنعتی، نظیر

۱- کنوانسیون پاریس در سال ۱۸۸۳ به منظور حمایت از علائم تجاری و آفرینش‌های صنعتی متعلق به کشورهای عضو اتحادیه پاریس به تصویب رسید و از آن سال تاکنون بارها مورد بازنگری قرار گرفته است. در این کنوانسیون که اولین و بزرگ‌ترین سند حقوقی بین‌المللی برای حمایت از مالکیت‌های صنعتی است دو اصل مهم رفتار ملی و حق تقدم بسیار مورد توجه قرار گرفته است. (پورمحمدی، شیما، «مالکیت صنعتی در موافقت‌نامه تریپس و کنوانسیون پاریس»، مجله حقوقی دگستری، شماره ۵۰ و ۵۱، (۱۳۸۴)، ص ۲۳۸). جمهوری اسلامی ایران به موجب «قانون اجازه الحاق دولت ایران به اتحادیه عمومی بین‌المللی معروف به پاریس برای حمایت از مالکیت صنعتی و تجاری و کشاورزی» مصوب ۱۳۳۷ به این کنوانسیون پیوست و با تصویب «قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به اصلاحات به عمل آمده در کنوانسیون پاریس برای حمایت از مالکیت صنعتی در استکهلم به سال‌های ۱۹۶۷ و ۱۹۷۹» در سال ۱۳۷۷ آخرین اصلاحات این کنوانسیون را نیز پذیرفت.

2- AGREEMENT ON TRADE-RELATED ASPECTS OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS

موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری به اختصار تریپس (TRIPS) موافقت‌نامه‌ای بین‌المللی است که به وسیله سازمان تجارت جهانی اداره می‌شود. در این موافقت‌نامه علاوه بر تعیین حداقل معیارهای ماهوی حمایت از مالکیت‌های فکری (اعم از مالکیت ادبی و هنری و مالکیت صنعتی)، عناصر این حمایت شامل موضوع حمایت، حقوق اعطایی، استثنائات مجاز وارد بر این حقوق و حداقل دوره حمایت از این حقوق نیز مشخص شده است (حبیب زاده، توکل، صدخسروی، معصومه، «آثار حقوقی الحاق ایران به موافقت‌نامه تریپس»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، شماره ۸۶، (تابستان ۱۳۹۸)، صص ۲۴۱-۲۶۳). تاکنون جمهوری اسلامی ایران به موافقت‌نامه تریپس ملحق نشده است.

۳- موافقت‌نامه مادرید مصوب ۱۸۹۱ که همراه با پروتکل مادرید مصوب ۱۹۸۹، از سوی سازمان جهانی مالکیت فکری (WIPO) مدیریت می‌شود، سیستم ثبت بین‌المللی علائم تجاری را تشکیل می‌دهد که با هدف تسهیل ثبت بین‌المللی علائم تجاری، به متقاضیان ثبت علائم تجاری اجازه می‌دهد تا برای ثبت علامت تجاری خود در چندین کشور عضو این موافقت‌نامه، از طریق یک درخواست و با یک زبان و هزینه واحد اقدام کنند. جمهوری اسلامی ایران به موجب «قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به موافقت‌نامه مادرید راجع به ثبت بین‌المللی علائم و پروتکل مربوط به آن» مصوب ۱۳۸۲ به این کنوانسیون پیوسته است.

۴ - سرمست درگاه، زینب، قنبرزاده بهمیری، میلاد، ایران و چالش‌های حقوقی بین‌المللی (حقوق مالکیت معنوی)، چ اول، (تهران: خرسندی، ۱۳۹۵)، ص ۸۱.

۵ - نوروزی، علیرضا، حقوق مالکیت فکری، چ اول، (تهران: چاپار، ۱۳۸۱)، ص ۱۶۷.

اختراعات و هرگونه پدیده خلق شده‌ای که خصوصیات صنعتی، تجارتي یا کشاورزی داشته باشد، بار می‌شود و از فکر و ابتکار مالک آن در برابر تعرض اشخاص ثالث حمایت می‌کند و به او حق می‌دهد تا به‌طور انحصاری و برای مدتی معین از آن بهره‌برداری کند. بر این اساس، می‌توان گفت حقوق مالکیت صنعتی، حقوق ناشی از آفریده‌های فکری است که از لحاظ اقتصادی با صنعت، تجارت و کشاورزی ارتباط دارد^۱ و منشأ دو حق مادی و معنوی برای پدیدآورنده آن محسوب می‌شود.

در مفهوم عام، نقض یک حق همان تعدی به قلمرو آن تلقی می‌شود و مفهوم «نقض حقوق مالکیت صنعتی» نیز چندان از این مفهوم عام دور نیفتاده است. می‌توان گفت به هرگونه تعرض به حقوق مادی و معنوی مالکین مالکیت‌های صنعتی یا قائم مقامان ایشان، «نقض حقوق مالکیت صنعتی» اطلاق می‌گردد که ممکن است به اشکال گوناگونی تحقق یابد.

در کتاب *راهنمای مالکیت فکری* منتشر شده از سوی سازمان مالکیت فکری در سال ۲۰۰۸^۲ درخصوص اشکال نقض حق اختراع، فرض‌های مختلفی مطرح شده است که می‌توان آن‌ها را به تمامی انواع حقوق ناشی از مالکیت صنعتی تسری داد. بر این اساس، از یک منظر می‌توان نقض حقوق مالکیت صنعتی را به سه دسته نقض عامدانه^۳، آگاهانه^۴ و ناآگاهانه^۵ تقسیم کرد. این تقسیم‌بندی با توجه به عنصر روانی نقض‌کننده صورت گرفته است. از جهت عنصر مادی نیز، نقض حقوق مالکیت صنعتی به دو نوع نقض مستقیم و غیرمستقیم قابل تقسیم است. در نقض مستقیم، رکن مادی نقض از سوی شخص یا اشخاصی به تنهایی و بدون دریافت مساعدت از دیگری صورت می‌گیرد. اما در نقض غیرمستقیم،

1- Ministry of Economy, «Law on Industrial Property», P.1, (2002), <http://www.WTO.Org>, Last Visit: 1404/06/03.

2-Wipo Intellectual Property Handbook, Wipo Publication, Chapter 2, P.29, (2008), www.wipo.int. Last Visit: 1404/0/14.

3- Deliberately Infringement

4- infringement is deliberate, but some attempt has been made to avoid the appearance of infringement.

5 - accidental infringement

شخص به صورت مستقیم حق مالکیت صنعتی متعلق به غیر را نقض نمی کند، بلکه موجبات ارتکاب نقض را فراهم می آورد.^۱

یکم- مبنای مسئولیت مدنی در اقسام نقض حقوق مالکیت صنعتی در حقوق ایران

در قانون «حمایت از مالکیت صنعتی» مصوب ۱۴۰۳/۰۳/۰۱ مقنن ضمن پرداختن به اقسام حقوق مالکیت صنعتی، نحوه نقض هریک از این حقوق را نیز بیان کرده است. نخستین و مهم ترین حقی که قانونگذار در این قانون به حقوق دارنده آن و اشکال مختلف نقض آن پرداخته است حق اختراع است. به موجب مواد ۳۶ و ۳۷ و ۷۰ این قانون، ساخت، واردات، عرضه برای فروش، فروش و استفاده از فراورده و یا فرایند، همچنین ذخیره سازی به قصد فروش، عرضه برای فروش یا استفاده از فراورده یا فرایند از جمله حقوق مادی به شمار می روند که در صورت ثبت اختراع و اخذ گواهینامه از مرجع ثبت برای دارنده حق اختراع ایجاد می گردند و چنانچه شخصی بدون اجازه مالک حق اختراع یا نماینده یا قائم مقام او یکی از اقدامات مذکور را انجام دهد، مرتکب نقض حقوق مادی ناشی از حق اختراع گردیده و دارنده می تواند علیه وی طرح دعوا کند؛ مشروط بر آنکه حقوق انحصاری مخترع بر اثر انقضای مدت اعتبار گواهینامه، اعراض دارنده، عدم پرداخت هزینه سالانه یا دوره ای و ابطال گواهینامه یا بخش هایی از ادعاهای مربوط زایل نشده باشد.

درخصوص طرح های صنعتی، برابر ماده ۹۳ قانون یادشده و تبصره ذیل آن، ساخت، فروش و واردات اقلامی که حاوی طرح صنعتی ثبت شده هستند، از حقوق انحصاری ای محسوب می شوند که در نتیجه ثبت طرح صنعتی و بهره برداری از آن برای دارنده طرح صنعتی ایجاد می گردند. بنابراین، چنانچه شخصی بدون اجازه دارنده حق، این اقدامات را به قصد تجاری انجام دهد یا مرتکب عملی شود که موجبات نقض حقوق مالک را در آینده فراهم آورد، ناقض حقوق دارنده محسوب می شود.

۱ - حبیبیا، سعید، حسین زاده، مجید، «تحلیل حقوقی ضرر اقتصادی ناشی از نقض اختراع و فرایند ارزش گذاری آن»، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، شماره ۴، (۱۳۹۹)، ص ۶۶۹.

از دیگر حقوق مالکیت صنعتی که حمایت از آن مورد توجه مقنن در قانون حمایت از مالکیت صنعتی قرار گرفته است، حقوق مربوط به علائم تجاری است. مطابق ماده ۱۰۸ این قانون، استفاده از علامت تجاری بدون کسب اجازه از مالک علامت ثبت شده یا نماینده او، استفاده از علامتی مشابه که موجب گمراهی عموم شود یا به منافع مالک لطمه وارد کند و نیز انجام اقداماتی که عادتاً منتهی به نقض حقوق ناشی از ثبت علامت می‌گردد، نقض حقوق دارنده علامت تجاری محسوب می‌شوند. در چنین مواردی دارنده می‌تواند علیه اقدام‌کننده این امور طرح دعوی کند.

اسرار تجاری نیز از دیگر حقوقی هستند که مورد حمایت قانونگذار قرار گرفته‌اند و چنانچه دارنده اسرار تجاری تدابیر متعارفی را برای حفظ محرمانگی آن‌ها اتخاذ کرده باشد، اما شخصی بدون اذن مالک به این اسرار دست یابد و یا آن‌ها را افشا کند، نقض اسرار تجاری تحقق می‌یابد.

با تصویب قانون حمایت از مالکیت صنعتی در سال ۱۴۰۳ مقنن در ماده ۱۲۷^۱ و تبصره ذیل ماده ۲۱۳۲^۲ این قانون، جبران خسارات ناشی از نقض حقوق مالکیت صنعتی را به قواعد ضمان ارجاع داده است. به نظر می‌رسد برخلاف آنچه در دکترین‌های حقوقی کشور درباره مبنای تقصیر و اصل بودن آن در مسئولیت مدنی مشهور است، قواعد ضمان مقرر در این قانون ناظر بر مبنای اصلی مسئولیت مدنی در نظام حقوقی ایران هستند؛ مبنایی که چیزی جز قاعده و اصل «لاضرر» نیست. چنان‌که می‌دانیم با تصویب قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹/۲/۷ و به‌ویژه در اثر نص ماده یک این قانون حتی بسیاری از حقوق‌دانان برجسته کشور مستند به این مقرر و نیز تحت تأثیر دکترین‌های حقوق غرب در

۱- ماده ۱۲۷- مراجع ذیصلاح موظفند از اسرار تجاری که برای انجام اموری مانند آزمایش یا اعطای مجوز از اشخاص یا مؤسسات دریافت می‌کنند محافظت نمایند؛ در غیر این صورت، آن مراجع و عامل افشاء مطابق قواعد ضمان حسب مورد مکلف به جبران خسارت می‌باشند. این حکم، مانع از اجرای مجازات عامل افشاء نمی‌گردد.

۲- ماده ۱۳۲- هرگاه شخص حقوقی مرتکب جرائم موضوع این قانون شود، مطابق مواد ۲۰ و ۲۱ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲/۰۲/۰۱ مجازات می‌شود. تبصره- در مواردی که مطابق قانون، علاوه بر شخص حقیقی، ارتکاب جرم متوجه شخص حقوقی نیز باشد، شاکی یا مدعی خصوصی می‌تواند خسارات وارد شده را مطابق قواعد ضمان از شخص حقوقی مطالبه نماید.

اخلاقی سازی مبانی مسئولیت مدنی، مبنای تقصیر را اصل دانسته‌اند و در مسئولیت‌های خارج از قرارداد (ضمان قهری)، از مبنای اصلی و بنیادین و البته درست سنتی نظام حقوق ملی یعنی قاعده «لاضرر» روی گردان شده‌اند. فارغ از ادله و مبانی هریک از این دو نظریه که بررسی آن نیازمند پژوهشی مستوفی و جامع است، برخی از حقوق دانان^۱ به تفصیل بر نقاط ضعف مبنای تقصیر تأکید کرده‌اند؛ از جمله فقدان معیار دقیق برای تعریف آن و ناتوانی این مبنا در جبران سریع خسارت. این دسته از حقوق دانان، اصل «لاضرر» را مبنای مناسب‌تری برای مسئولیت مدنی می‌دانند. متأثر شدن بزرگان حقوقی ما از آرای غربی در این زمینه امری عجیب نیست، چراکه در بسیاری از کشورهای دنیا به‌ویژه در میان حقوق دانان جهان عرب، این تأثیرپذیری حتی فراتر رفته است. آنان در رویکردی گسترده‌تر، تمامی مسئولیت‌های خارج از قرارداد را در برابر مسئولیت‌های قراردادی (المسؤولیه التعاقدیه) تحت عنوان مسئولیت تقصیری (المسؤولیه التقصیریه) طبقه‌بندی کرده‌اند.^۲ این درحالی است که در حقوق غرب با بسط مفاهیمی چون اماره و فرض تقصیر و خصوصاً توسعه مسئولیت‌های محض و نظریه‌هایی مانند تضمین حق، قانونگذاران از عهد قدیم خود یعنی مبنای تقصیر به نوعی دل‌کنده‌اند.^۳ وفق قاعده فقهی «لاضرر و لاضرار فی الاسلام» هر ضرری باید جبران شود و نباید ضرر جبران‌نشده باقی بماند ولو ضار جاهل به حکم و موضوع باشد. هرچند کثرت ورود روایات فریقین درخصوص قاعده «لاضرر و لاضرار» ما را از بررسی اسناد آن‌ها بی‌نیاز می‌کند، با این حال، فقیهان فریقین درخصوص معنا و مفاد این قاعده اختلاف نظرهای جدی دارند. حکم به لزوم جبران ضرر از سوی هر زیان‌زننده‌ای، - حتی اگر او قصدی هم نداشته باشد، در جهل کامل باشد یا در ایراد ضرر مرتکب تقصیری هم نشده باشد - مأخوذ از نص حدیث و قاعده «لاضرر و لاضرار» است. مبنای لاضرر نسبت به مبنای تقصیر ما را به هدف مسئولیت مدنی، جبران ضرر از زیان‌دیده،

۱- بهرامی احمدی، حمید، حقوق مدنی؛ ۴؛ مسئولیت مدنی، چ اول، (تهران، میزان، ۱۴۰۰)؛ بلوری‌فر، مینا، حاجی عزیزی، بیژن، «مقایسه کارایی نظریه‌های تقصیر و خطر با تأکید بر اقتصاد رفاه»، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، سال ۱۲، شماره ۴۷، (۱۴۰۳)، ص ۲۷۵.

۲ - السنهوری، عبدالرزاق احمد، الوسیط فی الشرح القانون المدنی الجدید، (بیروت، الحلبي الحقوقیه، ۲۰۰۹ م).

۳ - کاتوزیان، ناصر، مسئولیت ناشی از عیب تولید، چ دوم، (تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۸۴).

نزدیک‌تر می‌سازد. وقوع ضرر ممکن است به صورت مستقیم (اتلاف) یا غیرمستقیم (تسبیب) باشد. در موارد اتلاف، قاعده این است که متلف حتی اگر مقصر نباشد، باید جبران ضرر کند. به نظر می‌رسد برخلاف نظر برخی حقوق دانان^۱ در موارد تسبیب نیز مبنای اصلی مسئولیت مدنی، «لاضرر» است نه تقصیر. قاعده «لاضرر»، اصل کلی لزوم جبران خسارت از سوی زیان‌زننده را - خواه کبیر یا صغیر، خواه مقصر یا غیرمقصر- مقرر می‌دارد و این ضمان مبتنی بر «لاضرر»، همه مصادیق، قلمرو و شرایط خاص مسئولیت زیان‌زننده را تبیین می‌کند که ممکن است به صورت اتلاف (ضرر مستقیم)، تسبیب (ضرر غیرمستقیم) و یا غضب محقق گردد.

لازم به ذکر است درخصوص اینکه آیا عنوان غضب، که احکام آن تابع تصرف غیرقانونی در اموال غیر است،^۲ بر اموال فکری از جمله مالکیت صنعتی صدق می‌کند یا خیر، باید بین حق منع و حق استفاده‌دارنده حق صنعتی قائل به تفکیک شد. هنگامی که دارنده این حقوق، علاوه بر حق منع دیگران برای دخل و تصرف در حقوقش، این حق را نیز دارد که خود از آن حق استفاده کند، نسبت به آن حقوق حق مالکیت دارد و چنانچه استیلا بر آن حقوق بدون اجازه دارنده و بدون مجوز قانونی باشد قابل انطباق با نهاد غضب است و احکام غضب بر آن نیز تسری می‌یابد. در غیر این صورت، بر حق دارنده مالکیت صنعتی عنوان حق مالکیت صدق نمی‌کند و استیلا و تصرف غیرقانونی بر آن مشمول احکام غضب نخواهد شد.^۳

۱ - کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی (الزام‌های خارج از قرارداد، ضمان قهری) ج اول، (تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۴)، صص ۲۰۴-۲۰۹.

صفایی، سیدحسین، رحیمی، حبیب‌الله، مسئولیت مدنی (الزامات خارج از قرارداد)، ج اول، (تهران: سمت، ۱۳۹۲)، صص ۸۰-۸۴.

۲ - بابایی، ایرج، «مسئولیت مدنی؛ منطق واحد یا متکثر»، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، سال دوازدهم، شماره ۴۴، (۱۴۰۲)، ص ۱۲۲.

۳- برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به: چاوشی لاهرود، ابراهیم، بابایی، ایرج، زاده‌ی، مهدی، «شمول غضب بر نقض حقوق مالکیت فکری با تکیه بر مرز اموال فکری و محدوده‌ی مالکیت بر آن»، مطالعات حقوق خصوصی، شماره ۱، (۱۴۰۴)، صص ۱-۲۳.

در پاره‌ای موارد که خسارت وارده به مالک حق صنعتی قابل ارزیابی نیست، ممکن است گفته شود امکان استناد به قاعده «لاضرر» وجود ندارد. باید گفت صرف اینکه ضرری قابل ارزیابی به پول نباشد، به معنای عدم ورود خسارت و نبود مسئولیت برای ناقض حق نیست. افزون بر این، چنین ایرادی نسبت به هر مبنای دیگر مسئولیت مدنی نیز به طور عام قابل طرح است. علاوه بر این، و صرف نظر از اهمیت توجه به ضررهای معنوی وارده بر دارنده حق، در ارزش گذاری حق مالکیت صنعتی نقض شده می توان از روش تشخیص ماهیت مرحله‌ای استفاده کرد. توضیح اینکه مقام قضایی می تواند در هر مرحله‌ای که مالکیت صنعتی دارنده حق در آن مرحله در حال نقض است، موضوع را برای کارشناس تعیین کند تا کارشناس نسبت به ارزش گذاری آن در آن مرحله اقدام کند.^۱ لازم به ذکر است در مواردی که اساساً خسارت مادی مستقیمی به دارنده حق صنعتی وارد نمی شود - مانند هنگامی که دارنده حق، قصد استفاده تجاری از موضوع مالکیت صنعتی خود را ندارد - فارغ از اینکه قاعده «لاضرر» در خصوص جبران ضررهای معنوی قابل استناد است، امکان توسل به قواعدی مانند «دارا شدن بلاجهت» و موارد مشابه نیز در اختیار دارنده و مالک حق صنعتی است.

دوم- مبنای مسئولیت مدنی در اقسام نقض حقوق مالکیت صنعتی در اسناد

بین المللی

در زمینه حمایت از مالکیت صنعتی، معاهدات و اسناد مختلفی از سوی سازمان جهانی مالکیت معنوی (WIPO) تصویب و اداره شده‌اند. پرداختن به همه آنها از حوصله این پژوهش خارج است؛ بنابراین از میان کنوانسیون‌ها و معاهده‌های بین المللی مختلف در این باره، به شیوه‌های جبران خسارت پیش‌بینی شده در مهم‌ترین آنها یعنی کنوانسیون پاریس برای حمایت از مالکیت صنعتی مصوب ۱۸۸۳ و موافقت‌نامه تریپس مصوب ۱۹۹۴ اشاره می‌کنیم.

۱- حبیب، سعید و حسین‌زاده، مجید، «تحلیل حقوقی ضرر اقتصادی ناشی از نقض اختراع و فرایند ارزش گذاری آن»، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، شماره ۴، (۱۳۹۹)، ص ۶۸۳.

تا پیش از سال ۱۸۸۳، حمایت‌های مربوط به مالکیت صنعتی منحصرراً در قالب قوانین ملی برخی کشورهای عمدتاً اروپایی صورت می‌گرفت که این امر موجب ناهماهنگی و شکل‌گیری دیدگاه‌های مختلفی در زمینه حمایت از دارنده حق مالکیت صنعتی در مواردی مانند حمایت از حقوق در نظر گرفته شده برای دارنده این حقوق در کشوری غیر از کشور متبوع او شده بود.^۱ اهمیت حمایت از حقوق مالکیت صنعتی نخستین بار در کنوانسیون پاریس برای حمایت از مالکیت صنعتی مصوب ۱۸۸۳ معروف به کنوانسیون پاریس مطرح گردید؛^۲ کنوانسیونی که بعدها بارها مورد تجدیدنظر و اصلاح قرار گرفت. این کنوانسیون با پیش‌بینی حداقل استانداردهای لازم برای حمایت از مالکیت فکری، برای کشورهای عضو این آزادی را فراهم می‌آورد تا در قوانین داخلی خود حمایت بیشتری از این استانداردهای حداقلی پیش‌بینی کنند.

به موجب بند دو ماده یک این کنوانسیون، گواهی‌نامه حق اختراع، نمونه اشیای مفید، طرح‌های صنعتی، علائم تجاری، علائم خدماتی، نام‌های تجاری، نشانه‌های منبع یا اسامی مبدأ و مقابله با رقابت غیرمنصفانه، موضوعاتی هستند که به عنوان حقوق مالکیت صنعتی تحت شمول کنوانسیون قرار گرفته‌اند. درخصوص اقسام نقض حقوق مالکیت صنعتی، «کنوانسیون پاریس» مقررات محدودی را در مواد ۶ و ۹ و ۱۰ پیش‌بینی کرده است.

در ماده ۶ مکرر «کنوانسیون پاریس» به نقض حقوق مالکین علائم تجاری پرداخته شده است. مطابق این ماده، چنانچه علامت ثبت شده، عین، تقلید یا ترجمه‌ای از علامتی باشد که موجب اشتباه با علائمی شود که از طرف مقامات صالح کشور ثبت، به عنوان علامت شخصی شناخته شده باشد که مجاز به استفاده از مزایای این کنوانسیون باشد و برای اشیای یکسان یا مشابه آن به کار رود، این اقدام نقض حق مالکیت صنعتی محسوب می‌شود و تفاوتی نمی‌کند که نقض علامت تجاری با سوءنیت صورت گرفته باشد یا بدون سوءنیت. همچنین، اگر

۱- Shavin, Catie, «the Paris Convention for the Protection of Industrial Property», British Institute of International and comparative Law, (2013), p.2. <https://www.biiicl.org>. Last Visit: 1404/06/14.

۲- WIPO, Understanding Industrial Property, Edition 2, P.5, (2016), <https://www.wipo.int>. Last Visit: 1404/06/13.

بخش اصلی آن علامت ثبت شده عین علامت مشهوری باشد یا تقلیدی از آن باشد که باعث ایجاد اشتباه با آن گردد. در ماده ۶ سابع نیز ثبت علامت به نام عامل یا نماینده مالک بدون کسب اجازه مالک، از موجبات نقض حق علامت تجاری قلمداد گردیده است.

مطابق ماده ۹ کنوانسیون پاریس، یکی از اقسام نقض حق مالکیت صنعتی آن است که علامت یا نام تجاری برخلاف مقررات بر روی محصولی الصاق شده باشد. در ماده ۱۰ این کنوانسیون، استفاده مستقیم یا غیرمستقیم از کالاهایی که حاوی نشانه‌هایی غیر واقعی درباره منبع یا هویت تولیدکننده، سازنده یا تاجر هستند به عنوان نقض حق مالکیت صنعتی معرفی شده است. ماده ۱۰ مکرر کنوانسیون به مقابله با رقابت غیرمنصفانه اختصاص یافته است. براساس این ماده، هرگونه رقابتی که برخلاف عرف شرافتمندانه صنعت یا تجارت صورت پذیرد رقابت نامشروع و غیرمنصفانه تلقی می‌شود و نقض حقوق مالکیت صنعتی محسوب می‌گردد. ازجمله مصادیق رقابت نامشروع که در این ماده مورد تصریح قرار گرفته‌اند و ممنوع اعلام شده‌اند، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: انجام هر عملی که به نحوی از انحاء موجب سردرگمی درخصوص مؤسسه، محصولات یا فعالیت‌های صنعتی یا تجارتی رقیب شود؛ ارائه اظهارات خلاف واقع در تجارت که اعتبار مؤسسه، محصولات یا فعالیت صنعتی یا تجارتی رقیب خدشه‌دار کند؛ استفاده از نشانه‌ها و اظهاراتی که استفاده از آن‌ها در جریان تجارت باعث گمراهی عموم درباره طبیعت، فرایند تولید، ویژگی‌ها، تناسب با هدف یا کمیت محصولات گردد.

در «موافقت‌نامه تریس» که جامع‌ترین سند بین‌المللی در زمینه حقوق مالکیت معنوی به‌شمار می‌رود، مقررات جامع‌تر و دقیق‌تری راجع به صورت‌های مختلف نقض حقوق مالکیت صنعتی پیش‌بینی شده است.

یکی از مصادیق فروض نقض حقوق مالکیت صنعتی در ماده ۱۶ این موافقت‌نامه پیش‌بینی شده و به نقض حقوق مالکان علامت تجاری ثبت شده اختصاص دارد. براساس این ماده، چنانچه اشخاص ثالث بدون کسب اجازه از مالک، از علائمی یکسان یا مشابه با علامت تجاری ثبت شده برای کالاها یا خدماتی یکسان یا مشابه استفاده کنند که این امر منجر به سردرگمی مشتریان گردد، نقض حق علامت تجاری محسوب می‌شود. همچنین،

حتی در مواردی که شخصی اقدام به استفاده از علامتی در کالاها یا خدماتی کند که مشابه کالاها یا خدماتی تحت پوشش علامت ثبت شده نیستند، اما این احتمال وجود دارد که منافع مالک علامت تجاری ثبت شده بر اثر چنین استفاده‌ای زیان ببینند، این اقدام نیز می‌تواند مصداق نقض حقوق علامت تجاری تلقی شود.

یکی دیگر از اقسام نقض حقوق مالکیت صنعتی در ماده ۲۲ «موافقت‌نامه تریپس» و در ارتباط با علائم تجاری پیش‌بینی شده است. به دلالت این ماده، چنانچه در معرفی یا ارائه کالایی از وسایلی استفاده شود که نمایانگر این باشد مبدأ کالاهای مورد بحث منطقه جغرافیایی دیگری غیر از مبدأ واقعی بوده است، به گونه‌ای که عموم افراد را درباره مبدأ جغرافیایی این کالا گمراه سازد و یا از علائم تجاری به صورتی استفاده شود که مصداق رقابت غیرمنصفانه به معنای ماده ۱۰ مکرر کنوانسیون پاریس ۱۹۶۷ محسوب شود، نقض حقوق مربوط به علائم تجاری تحقق می‌یابد و باید از چنین اقداماتی جلوگیری شود. ماده ۲۶ این موافقت‌نامه به مبحث حمایت از مالکان طرح‌های صنعتی پرداخته است. مستفاد از این ماده آن است که اگر اشخاص ثالثی بدون موافقت مالک طرح صنعتی اقدام به ساخت، فروش یا واردات اقلامی کنند که دربرگیرنده یا متضمن طرحی باشد که تا حد زیادی کپی طرح مورد حمایت است، نقض حقوق مربوط به طرح صنعتی به‌شمار می‌رود. در ادامه، ماده ۲۸ موافقت‌نامه فروض مربوط به نقض حقوق اختراع را بیان می‌کند. مطابق این ماده، چنانچه اشخاص ثالث بدون موافقت دارنده حق اختراع، اقدام به ساخت، استفاده، عرضه برای فروش، فروش یا واردات محصول یا فرایندی کنند که آن محصول یا فرایند قبلاً به وسیله دارنده حق اختراع ثبت شده است، نقض حق اختراع تلقی می‌گردد. درخصوص طرح‌های ساخت مدارهای یکپارچه، مدلول ماده ۳۶ موافقت‌نامه بیانگر این است که واردات، فروش یا توزیع مدار یکپارچه‌ای که در آن از یک طرح ساخت مورد حمایت استفاده شده است و نیز واردات، فروش یا توزیع غیرقانونی کالاهایی که شامل چنین مدارهایی هستند، نقض حقوق طرح‌های ساخت مدارهای یکپارچه دانسته شده است. ماده ۳۹ موافقت‌نامه راجع به اطلاعات محرمانه متضمن این است که افشای اطلاعات محرمانه‌ای که واجد ارزش تجاری هستند، در صورتی که بدون موافقت دارنده این

اطلاعات باشد و مغایر با اعمال تجاری شرافتمندانه صورت گیرد، نقض حق محرمانگی اطلاعات به شمار می‌رود.

بررسی مواد قانونی مرتبط با انواع نقض حقوق مالکیت صنعتی در کنوانسیون پاریس و موافقت‌نامه تریپس نشان می‌دهد که در این اسناد به صرف ادعای وقوع فعل زیان‌بار از سوی دارنده حق (خواهان) و ارائه مدارک و شواهد کافی مبنی بر نقض حقوق او در نتیجه فعل دیگری، امکان اعمال ضمانت اجراها و جبران خسارت دارنده حق به روش‌های مختلفی، که در بخش دوم پژوهش آمده است، پیش‌بینی شده است و در این زمینه، هیچ لزومی به اثبات وقوع تقصیر از سوی ناقض حق یا وقوع نقض به صورت مستقیم شرط نشده است. این رویکرد اسناد بین‌المللی برگرفته از گرایشی است که حقوق اروپا و آمریکا به دلیل نارسایی‌های نظریه تقصیر، به سمت و سوی نظریه مسئولیت بدون تقصیر پیدا کرده‌اند. به نظر می‌رسد که مبنای مسئولیت مدنی در نقض حقوق مالکیت صنعتی در این اسناد بین‌المللی، چیزی جز مسئولیت محض نباشد. در مسئولیت محض نیز، همانند قاعده «لاضرر»، صرف ایراد ضرر از ناحیه عامل برای او مسئولیت مدنی به دنبال دارد و مستلزم اثبات تقصیر وی نیست و این همان مبنای «لاضرر» (نفی ضرر) است که به وسیله شارع اسلام مطرح شده است.

بخش دوم- شیوه‌های جبران خسارت ناشی از نقض حقوق مالکیت صنعتی

در این بخش، ابتدا به بررسی ضمانت اجراها و روش‌های جبران خسارت در حقوق ایران می‌پردازیم و سپس این موضوع را در سطح بین‌المللی از طریق تحلیل موافقت‌نامه‌ها و کنوانسیون‌های مرتبط بررسی خواهیم کرد.

نخست- در حقوق ایران

در نظام حقوقی ایران، در صورت نقض حقوق ناشی از مالکیت صنعتی، مالک این حقوق می‌تواند با استناد به قاعده «لاضرر و لاضرار» علیه هر شخصی که بدون اجازه او به حقوقش تعدی کرده یا عملی انجام داده که منجر به نقض این حقوق گشته یا بی‌اجازه او از حق مالکیت صنعتی وی بهره‌برداری کرده، اقامه دعوا کرده و جبران خسارت‌های خود را مطالبه

کند. در این خصوص، شرط قابل مطالبه بودن خسارات، اعم از مادی و معنوی، آن است که نفعی، مشروع و قانونی، مورد لطمه قرار گرفته و این لطمه موجب ورود خسارت به خواهان شده باشد. همچنین، خسارت باید مستقیم، قابل پیش‌بینی و مسلم باشد.^۱ اگرچه هر نوع خسارتی شیوه جبران متناسب با خود را دارد؛ با این حال دادرس در تعیین نحوه جبران خسارت باید به دو اصل مهم جبران کامل خسارات و تقدم جبران عینی بر جبران معادلی توجه داشته باشد.^۲ به‌طور کلی شیوه‌های عمده جبران خسارت در دعاوی مربوط به نقض مالکیت صنعتی در حقوق ایران را می‌توان به دو دسته غرامت‌های پولی و اقدامات تأمینی و موقتی تقسیم کرد.

الف - غرامات پولی

این شیوه از جبران خسارت، اقسام مختلفی دارد که هریک متناسب با توجه به اوضاع و احوال هر پرونده، موضوع حکم دادگاه قرار می‌گیرند. برای نمونه، چنانچه بر اثر استفاده یا نقض حق مالکیت صنعتی شخصی، زیانی مادی به دارنده آن حق وارد آید، او می‌تواند خسارت‌های واقعی تحمیل شده به خود را مطالبه کند.^۳ هدف از تعیین این نوع خسارت، جبران خسارت‌های مالی مستقیمی است که دارنده حق در نتیجه نقض حق معنوی خویش متحمل شده است، به‌گونه‌ای که حقوق اولیه دارنده به وضعیت مالی پیش از نقض حق بازگردد.^۴ بر این اساس، چنانچه خواننده بر اثر نقض حق مالکیت صنعتی دارنده حق منافی به‌دست آورده باشد، دارنده می‌تواند از باب «دارا شدن ناعادلانه» علیه او اقدام به طرح دعوی مقتضی کند. در چنین مواردی، دادگاه به‌جای تمرکز بر ضرر وارده به خواهان، به منافی توجه می‌کند که خواننده از طریق اعمال ناقضانه خود کسب کرده است. حال اگر شخص ناقض حق به دارنده حق زیان وارد کرده و در عین حال خود نیز سودی تحصیل

۱ - انصاری، باقر، سازوکارهای حقوقی حمایت از تولید علم، ج اول، (تهران: سمت، ۱۳۸۷)، صص ۹۴-۹۶.

۲ - همان، ۱۰۰-۱۰۲.

۳ - رهبری، ابراهیم، حقوق اسرار تجاری، چاپ اول، (تهران: سمت، ۱۳۸۸)، ۲۴.

۴ - کرمی، محمد، میرداداشی کاری، سیدمهدی و رستمی‌فر، علی، «تعیین زیان ناشی از نقض حقوق مالکیت فکری مربوط به برندها بر مبنای خسارت واقعی»، فصلنامه پژوهش‌های حقوق اقتصادی و تجاری، شماره ۳، (۱۴۰۳)، ص ۷۱.

کرده باشد، در این صورت، هم مسئول جبران زیان دارنده حق است و هم باید سودی را که ناعادلانه کسب کرده است به محق آن بپردازد.^۱ درخصوص امکان مطالبه منافع مستوفات به لحاظ صدق عنوان اتلاف بر اقدام نقض کننده تردیدی نیست، اما درمورد ضرر ناشی از عدم نفع به رغم وجود نص تبصره دوم ماده ۵۱۵ قانون آیین دادرسی مدنی مبنی بر «خسارت ناشی از عدم النفع قابل مطالبه نیست»، به نظر می رسد اطلاق بند «ب» ماده نهم قانون آیین دادرسی کیفری و نیز برخی مقررات دیگر نیز دلالت بر امکان مطالبه این گونه ضرر و زیان دارند. با بررسی مجموع دکترین ها و آرای قضایی می توان گفت که عدم النفع مندرج در تبصره دوم ماده ۵۱۵، ناظر بر عدم النفع احتمالی است و نه عدم النفع مسلم. درهرحال قانونگذار با تصویب ماده ۷۲ قانون حمایت از مالکیت صنعتی در سال ۱۴۰۳ به اختلاف نظر ها درخصوص امکان یا عدم امکان مطالبه منافع تفویت شده حقوق مالکیت صنعتی پایان داد. به موجب این ماده در صورتی که نقض حق اختراع اثبات شود، مرتکب باید تمام خساراتی که در نتیجه این نقض وارد شده است - از جمله منافع ممکن الحصولی که صدق اتلاف می کند - را جبران نماید.

دارنده حق مالکیت صنعتی می تواند علاوه بر مطالبه جبران خسارت های مادی، جبران خسارت های معنوی وارده بر خود را نیز از مرجع قضایی درخواست کند. در رویه های قضایی بسیاری از کشور ها هنگامی حکم به جبران خسارت معنوی صادر می شود که نقض حقوق مالکیت صنعتی موجب خدشه دار شدن اعتبار و شهرت تجاری خواهان دعوی نقض شده باشد. در دعاوی نقض حق اختراع، منسوب کردن غیر قانونی اختراع دیگری به خود و استفاده از حق اختراع یک شخص برای تولید محصولات بی کیفیت و خدشه وارد کردن به اعتبار و شهرت دارنده حق اختراع از مهم ترین مصادیق خسارت های معنوی به شمار می آیند.^۲ لزوم جبران خسارت های معنوی و اختیار دادگاه در تعیین نوع آن، در قانون مسئولیت مدنی ۱۳۳۹ مورد تصریح مقنن قرار گرفته است. در بند «ث» تبصره پنج ماده ۱۳۱

۱ - رجبی، عبدالله، «ضمان مدنی دعاوی ناشی از نقض حق فکری: دعاوی مسئولیت یا استیفاء؟»، حقوق اسلامی، شماره ۵۵، (۱۳۹۶)، ص ۱۵۲.

۲ - انصاری، باقر، سازوکار های حقوقی حمایت از تولید علم، پیشین، ص ۹۴.

قانون حمایت از مالکیت صنعتی مصوب ۱۴۰۳ نیز مقرر شده است در صورت صدور قرار تعلیق تعقیب، قرار تعویق صدور حکم یا تعلیق مجازات، مقام قضایی می‌تواند مرتکب را به درج مراتب عذرخواهی از شاکی در جرائد صنف مربوط، جراید محلی یا کثیرالانتشار به هزینه مرتکب جرم محکوم کند.

یکی دیگر از روش‌های اختصاصی جبران خسارت در مالکیت صنعتی، پرداخت حق امتیاز متعارف است. با وجود نظر برخی حقوق‌دانان که معتقدند زمانی که توسل به سایر طرق جبران خسارت مانند مطالبه خسارت واقعی ممکن نباشد و از طرفی براساس دارا شدن بلاجهت نیز نتوان جبران ضرر کرد- مانند آنجا که خوانده به‌رغم استفاده از حقوق مالکیت صنعتی، عوایدی به‌دست نیاورده باشد و یا ضرری اصولاً به خواهان وارد نیامده باشد و یا میزان عواید از دست‌رفته قابل محاسبه نباشد، دادگاه می‌تواند حکم به پرداخت حق امتیاز بدهد- به‌نظر می‌رسد چنان که برخی نیز گفته‌اند برای حکم به پرداخت حق امتیاز، ضرورتی ندارد که خسارت واقعی یا دارا شدن بلاجهت، قابل مطالبه نباشد شایان ذکر است که برای محاسبه حق امتیاز می‌توان از مذاکرات فرضی استفاده کرد. توضیح آنکه طرفین می‌توانند با این تصور که اگر بنا بر تعیین ارزش عادلانه حق امتیاز در مذاکرات فرضی باشد، با توجه به موقعیت و وضعیت ایشان روی چه مبلغی احتمالاً آن‌ها خواهند توانست به توافق دست یابند.^۱ دادگاه‌ها براساس این روش ارزش قرارداد حق امتیاز را وفق نرخ‌هایی که در عرف قراردادهای اجازه بهره‌برداری برای تولیدات و محصولات مشابه تعیین می‌گردد، محاسبه می‌کنند. پاره‌ای از حقوق‌دانان این روش جبران خسارت را که پیشنهادی در قوانین ایران ندارد، با نهاد اجرت‌المثل مقایسه کرده‌اند و برخی دیگر ماهیت، مبانی و کارکردهای این دو نهاد را متفاوت از یکدیگر تلقی کرده‌اند.^۲ در هر حال، به‌نظر می‌رسد انتخاب این شیوه در حقوق ایران نیز با محدودیتی مواجه نیست.

۱ - رهبری، ابراهیم، حقوق اسرار تجاری، پیشین، صص ۲۵۲-۲۵۳.

۲ - مدنی، مهسا، فرخی، زهره، ماندگار، مصطفی، انصافی آذر، بهنام، «ماهیت نقض حقوق فکری در فقه و حقوق ایران از زاویه جبران خسارت؛ با نگاهی به حقوق آمریکا»، فصلنامه پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، شماره اول، (۱۳۹۹)، ص ۱۶۲.

ب- اقدامات تأمینی و موقتی

ضمانت اجرای نقض حقوق مالکیت صنعتی و نیز حمایت از این حقوق تنها محدود به جبران ضرر نمی‌شود و موارد متعددی مانند اقدامات تأمینی و موقتی را نیز در برمی‌گیرد. در اغلب موارد شیوه ورود زیان به حقوق مالکیت صنعتی با شیوه ورود زیان به اموال مادی تفاوت دارد. در اموال مادی زیان عادتاً با از میان رفتن جزئی یا کلی مال حاصل می‌شود؛ در حالی که حقوق مالکیت صنعتی به لحاظ اقتصادی هنگامی متحمل ضرر می‌گردد که مصادیق متعددی از موضوع حقوق مالکیت صنعتی در اختیار دیگران قرار گیرد. یکی از بهترین شیوه‌های جبران خسارت در اموال عینی، تدارک مثل عین و استرداد آن است؛ در حالی که در مالکیت‌های معنوی و صنعتی انهدام مصداق‌های به وجود آمده از یک آفرینه فکری یا صنعتی، نوعی جبران ضرر به حساب می‌آید. استرداد اموال حاوی نقض علامت تجاری شاکی و معدوم‌سازی آن‌ها از جمله اقدامات تأمینی هستند که در قانون حمایت از مالکیت صنعتی ۱۴۰۳ مورد توجه مقنن قرار گرفته است. در ماده ۱۳۱ قانون حمایت از مالکیت صنعتی ضمن بیان رفتارهایی که جرم محسوب می‌شوند، مقرر شده است که مرتکب جرم علاوه بر جبران خسارت و ضبط اموال و عواید حاصل از جرم به پرداخت جزای نقدی درجه پنج یا جزای نقدی معادل دو برابر خسارت وارده - هر کدام که بیشتر باشد - محکوم می‌شود. در بند «ج» تبصره پنج این ماده نیز توقف ساخت، واردات، عرضه یا تبلیغ اقلام حاوی نقض علامت شاکی و مورد حمایت این قانون و نیز تحویل داوطلبانه قالب تولیدی و اقلام مذکور به شاکی یا معدوم‌سازی آن‌ها در صورت ضرورت و عدم صدق اسراف حرام در حضور او ظرف یک‌ماه به عنوان مجازات تکمیلی مورد توجه مقنن قرار گرفته است.

درخواست صدور قرار تأمین خواسته، دستور موقت و درخواست توقیف کالاهای ناقض حق از سوی مدعی حق از جمله دیگر اقدامات تأمینی محسوب می‌شود که در قانون حمایت از مالکیت صنعتی مصوب ۱۴۰۳ پیش‌بینی شده است. برابر ماده ۷۳ این قانون در هر مرحله از مراحل رسیدگی در دعاوی حقوقی و کیفری راجع به حقوق حاصل از ثبت اختراع، معترض می‌تواند از مرجع قضایی که دعوا در آنجا مطرح شده است، صدور قرار

تأمین خواسته و دستور توقیف فراورده‌های ناقض حقوق ادعایی و نیز صدور دستور موقت نسبت به عدم ساخت، فروش یا ورود این فراورده‌ها را درخواست کند. ضمن آنکه در تبصره یک ماده ۱۱۶ این قانون، به مراجع کیفری این اختیار داده شده است که در موارد فوری و در صورت وجود ادله قابل قبول، رأساً دستور جمع‌آوری و توقیف کالاهای دارای علامت تجاری متقلبانه را صادر کنند. همچنین، به موجب ماده ۱۸۳ آیین‌نامه اجرایی قانون ثبت علائم، اختراعات و طرح‌های صنعتی مصوب ۱۳۸۷ که در حال حاضر نیز معتبر و لازم‌الاجرا است، معترض علاوه بر قرارهای مزبور، می‌تواند صدور قرار تأمین دلیل را نیز از مراجع قضایی (دادگاه یا دادسرا) درخواست کند و مراجع مذکور موظف به پذیرش تقاضاهای یادشده هستند و پیش از صدور این قرارها می‌توانند از درخواست‌کننده تضمین کافی بخواهند.

دوم- در اسناد بین‌المللی

در کنوانسیون پاریس درباره اجرا و ضمانت اجرای مقررات مالکیت صنعتی، ساختار و چارچوب مشخصی مقرر نگشته است و آزادی اعطاشده به کشورهای عضو در این مورد بسیار زیاد است.^۱ علاوه بر این، ضمانت اجراهای پیش‌بینی‌شده در این قانون نیز در مقایسه با موافقت‌نامه تریپس بسیار اندک است و تنها در مواد ۹ و ۱۰ این کنوانسیون به شیوه حمایت از علائم و نام‌های تجاری، نشانه‌های غیرواقعی و رقابت غیرمنصفانه پرداخته شده است. بخش عمده‌ای از تعهدات مقررشده در موافقت‌نامه تریپس تحت عنوان اجرا،^۲ اعضا را ملزم به ارائه رویه‌ها و راه‌حل‌های داخلی می‌کند تا دارندگان حق بتوانند حقوق خود را به طور مؤثر اعمال کنند. این مقررات مربوط به اجرا، دو هدف اساسی را دنبال می‌کند. نخست، تضمین اینکه ابزارهای مؤثر اجرا در دسترس دارندگان حق قرار داشته باشند و دوم، اطمینان از اینکه رویه‌های اجرا به گونه‌ای اعمال شوند که از ایجاد موانع برای تجارت

1-Deo, Adita, «Intellectual Property Rights and the Paris Convention», Journal of Emerging Technologies and Innovative Research», Vol.10, Issue 3, (2023), P.77, <https://www.jetir.org>. Last Visit: 1404/06/03.

2- Enforcement

مشروع جلوگیری گردد و از حقوق دارندگان سوءاستفاده نشود. تعهدات تعیین شده در این بخش شامل دو نوع اصلی است: نخست، تعهدهایی هستند که هر کشور عضو موافقت‌نامه باید براساس راه‌حل‌ها و رویه‌هایی که آن کشور براساس اختیارات دادرسان و دادگاه‌های داخلی خود ارائه می‌دهد، تعیین کند؛ دوم، تعهدهایی هستند که ناظر بر نحوه عملکرد این رویه‌ها و راه‌حل‌ها هستند و می‌توان آن‌ها را به‌عنوان «استلزامات عملکردی» توصیف کرد.^۱ بدین ترتیب، در بند یک ماده ۴۱ این کنوانسیون بر ضرورت پیش‌بینی وسایل جبران خسارت سریع برای جلوگیری از نقض و نیز وسایل جبران خسارتی که مانع نقض بیشتر شوند، از سوی اعضای موافقت‌نامه تأکید شده است. مواد ۴۲-۶۰ این موافقت‌نامه که شامل بخش دوم (رویه‌ها و وسایل جبران خسارت حقوقی و اداری)، بخش سوم (اقدامات موقتی) و بخش چهارم (الزامات خاص مربوط به اقدام در مرزها) می‌شود، به روش‌های جبران خسارت دارنده حق مالکیت فکری اختصاص یافته‌اند. به‌طور کلی، روش‌های جبران خسارت مقرر در این موافقت‌نامه‌ها را می‌توان به پرداخت خسارت، اقدامات تأمینی (موقتی)، تعلیق ترخیص کالاها و حذف و خارج‌سازی کالاها از کانال‌های تجاری، دسته‌بندی کرد.

الف- پرداخت خسارت و هزینه‌های تحمیل شده بر دارنده حق

حسب بند «ح» ماده ۳۱ موافقت‌نامه تریپس، در مواردی که قانون یک کشور عضو، اجازه استفاده‌های دیگر از جمله استفاده دولت یا اشخاص ثالث مجاز از سوی دولت را از موضوع اختراع، بدون کسب اجازه از دارنده حق می‌دهد، با در نظر گرفتن ارزش اقتصادی اجازه و حسب اوضاع و احوال هر مورد، پرداخت کافی به دارنده حق صورت خواهد گرفت. در سایر موارد نیز مقامات قضایی از این اختیار برخوردارند که به نقض‌کننده حق مالکیت فکری دستور دهند که خسارت کافی برای جبران زیان وارده به دارنده حق پرداخت کند؛

1- Otten, Adrian & Wager, Hanun, «Compliance with Trips: The Emerging World View», Vanderbilt Journal of Transnational Law, Vol.29, Issue 3, (1996), P.403, <https://scholarship.law.vanderbilt.edu>. Last Visit: 1404/06/03.

مشروط بر آنکه شخص ناقض، از وجود چنین حقی آگاه بوده یا دلایل معقولی برای آگاهی از آن در اختیار داشته باشد و نقض صورت گرفته موجب زیان به دارنده حق شده باشد (بند یک ماده ۴۵). همچنین، مقامات قضایی می‌توانند به نقض کننده حق مالکیت فکری دستور دهند هزینه‌های دارنده از جمله حق الوکاله وکیل او را بپردازد. در مواردی که ناقض نمی‌دانسته یا دلایل معقولی در اختیار نداشته که بداند در فعالیتی متضمن نقض یک حق مالکیت فکری درگیر است، حسب بند دو ماده ۴۵ این کنوانسیون، اعضای موافقت‌نامه می‌توانند به مقامات قضایی خود اجازه دهند که حکم به جبران منافع یا پرداخت خسارت از پیش تعیین شده صادر کنند.

ب- اقدامات تأمینی^۱

مطابق ماده نه کنوانسیون پاریس، به درخواست دادستان، هر مقام صالح دیگر یا، طرف ذی‌نفع اعم از شخص حقیقی یا حقوقی هر محصولی که برخلاف مقررات، علامت تجاری یا نام تجاری بر آن درج شده باشد، هنگام ورود به کشورهای عضو اتحادیه که علامت یا نام مزبور در آن‌ها از حق حمایت قانونی برخوردار است، ضبط و توقیف خواهد شد. به موجب ماده ۱۰ این کنوانسیون در موارد استفاده مستقیم یا غیرمستقیم از نشانه‌های منبع غیرواقعی محصولات یا هویت تولیدکننده، سازنده یا تاجر نیز هر تولیدکننده، سازنده یا تاجر - اعم از شخص حقیقی یا حقوقی - که به تولید، ساخت یا تجارت این محصول اشتغال دارد و در محلی مستقر است که به تقلب به عنوان محل مبدأ ذکر شده یا در ناحیه‌ای مستقر است که این محل در آن واقع است و یا در کشوری استقرار دارد که به تقلب نام آن ذکر گردیده و یا در کشوری است که نشانی مبدأ غیرواقعی مورد استفاده قرار گرفته است می‌تواند به عنوان ذی‌نفع درخواست توقیف کالاهایی را بکند که حاوی نشانه‌های غیرواقعی درباره منبع یا هویت تولیدکننده او هستند.

در موافقت‌نامه تریپس با وجود اینکه بخش سه کنوانسیون (ماده ۵۰) به اقدامات تأمینی اختصاص یافته است، اما در ماده ۴۴ نیز صحبت از اختیار مقامات قضایی برای صدور دستور

1- Provisional Measures

توقف نقض حق مالکیت فکری دیگری شده است که خود نوعی اقدام تأمینی محسوب می‌شود. به موجب این ماده، مقامات قضایی از این اختیار برخوردار خواهند بود که به یک طرف دستور دهند که نقض [یک حق مالکیت فکری] را متوقف سازد از جمله از ورود آن دسته از کالاهای وارداتی به کانال‌های تجاری واقع در قلمرو قضایی خود که مستلزم نقض یک حق مالکیت فکری است، بلافاصله پس از ترخیص چنین کالاهایی از گمرک، جلوگیری به عمل آورند. مفاد این ماده در بند نخست ماده ۵۰ نیز تکرار شده است. اقدام موقتی دیگری که در این ماده مقرر شده، حفظ مدارک مربوط به نقض ادعایی است. در مواردی که هرگونه تأخیر احتمالاً به ایراد زیان‌های جبران‌ناپذیر به دارنده حق مالکیت فکری منجر شود یا خطر محرزى درمورد از بین رفتن مدارک وجود داشته باشد، مقامات قضایی از این اختیار برخوردار هستند که در صورت لزوم، اقدامات موقتی را بدون استماع طرف دیگر اتخاذ کنند.

ج- تعلیق ترخیص

به موجب ماده ۵۱ موافقت‌نامه تریپس این امکان برای اعضای کنوانسیون وجود دارد که به دارنده حق مالکیت فکری اجازه دهند در صورت داشتن دلایل معتبر مبنی بر امکان واردات کالاهای دارای علامت تجاری تقلبی یا کالاهای ناقض حق تکثیر، از مقامات قضایی یا اداری درخواست کنند که ترخیص این کالاها تعلیق یابد.

د- حذف کالاها از کانال‌های تجاری، معدوم‌سازی و مصرف آن‌ها

در ماده ۴۶ موافقت‌نامه تریپس مقرر گشته است به منظور جلوگیری مؤثر از نقض، مقامات قضایی درخصوص کالاهایی که به تشخیص ایشان حقوق مالکیت فکری آن‌ها نقض شده است، می‌توانند دستور دهند که بدون هیچ نوع جبرانی، به گونه‌ای از کانال‌های تجاری حذف شوند که به دارنده حق زیانی وارد نگردد و یا حتی می‌توانند دستور دهند موارد و ابزارهایی که در نقض حقوق مالکیت فکری کالاها بیش از همه کاربرد داشته‌اند، بدون هیچ جبرانی از کانال‌های تجاری به گونه‌ای حذف شوند که خطرات نقض بیشتر به حداقل کاهش یابد. در ماده ۵۹ این موافقت‌نامه امکان معدوم‌سازی و مصرف کالاهایی که حقوق

مالکیت فکری آن‌ها نقض شده است، نیز با رعایت اصول مقرر در ماده ۴۶ مجاز دانسته شده است.

هرچند ایران به موافقت‌نامه ترپس ملحق نگشته و از این جهت مقررات این سند مهم بین‌المللی جزو حقوق ملی ما محسوب نمی‌شود. با این حال، نظر به تأکید این موافقت‌نامه بر ضمانت اجرای ضبط، مصادره و معدوم‌سازی، بررسی این سند بین‌المللی خصوصاً مواد ۴۶، ۵۷، ۵۸ و ۵۹ آن خالی از فایده نیست. اقدامات جبرانی یعنی انهدام یا دفع کالاهای ناقض حقوق مالکیت معنوی که بخش چهارم موافقت‌نامه را تشکیل می‌دهد، صرفاً به نفع صاحب حق انجام می‌شود و در ازای آن جبران خسارتی به مدعی علیه یا واردکننده تعلّق نمی‌گیرد. دفع این کالاهای، باید خارج از مجاری تجاری باشد و به نحوی صورت پذیرد که خدشه‌ای به حقوق صاحب حق وارد نیاورد.^۱

نتیجه

مالیت حقوق مالکیت صنعتی و اهمیت حمایت از دارنده این حقوق مستلزم در نظر گرفتن مسئولیت مدنی برای نقض‌کننده این حقوق است. در حقوق ایران، مبنای مسئولیت مدنی همواره محلّ مناقشه حقوق‌دانان بوده است. توجه به مجموع آرای فقهی و حقوقی و نیز نصوص قانونی مختلف ما را به این سمت رهنمون می‌سازد که مبنای اصلی مسئولیت مدنی در حقوق ایران، از جمله در حقوق مالکیت صنعتی، مبنای «لاضرر» است. بر این اساس صرف وقوع فعل زیان‌بار و ورود زیان در نتیجه آن، موجب تحمیل بار جبران خسارت بر فاعل می‌شود؛ اعم از آنکه بر اثر اقدام او ضرری مادی بر دارنده حق وارد شده باشد یا معنوی، او در ورود ضرر مقصر باشد یا نباشد، ورود ضرر از ناحیه او عمدی باشد و یا غیرعمدی، ضرر وارده مستقیم صورت گرفته باشد یا غیرمستقیم. با انتخاب مبنای «لاضرر» به عنوان مبنای اصلی مسئولیت مدنی ناقض حقوق مالکیت صنعتی، دارنده حق در دعوای مطالبه خسارت ناشی از نقض این حقوق از دشواری بار اثبات تقصیر خوانده معاف می‌شود و

۱ - دهقان، سکینه، «شیوه‌های پیش‌گیری و جبران خسارت در نقض حقوق مالکیت فکری (در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی)»، مجله پژوهش‌های حقوقی، شماره ۳۹، (۱۳۹۸)، ص ۱۵۷.

می تواند صرفاً با اثبات وقوع فعل زیان بار از سوی خواننده و ورود ضرر به خود در نتیجه انجام آن فعل، خسارت های وارده بر خود را مطالبه کند. انتخاب این مبنا در حقوق ایران با ماهیت اموال فکری و مفاد کنوانسیون پاریس و موافقت نامه تریپس سازگارتر است و گامی در جهت هماهنگی نظام حقوقی ایران با سایر نظام ها و اسناد بین المللی است. با وجود این، محدودیت های راهکارهای پیش بینی شده برای جبران خسارت در قوانین ایران و ناکافی بودن آن ها، ضرورت بازنگری در این قوانین و نیز پیوستن به موافقت نامه تریپس که در این زمینه مقررات جامع تری ارائه کرده است را بیش از پیش آشکارتر می سازد.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Rouhollah Akhoundi

Roshanavand

Hoda Moshfeghi

<https://orcid.org/0000-0002-6106-9672>

<https://orcid.org/0009-0009-2800-1471>

منابع

کتاب و منابع دانشگاهی:

- انصاری، باقر، سازوکارهای حقوقی حمایت از تولید علم، (تهران: سمت، ۱۳۸۷).
- بهرامی احمدی، حمید، حقوق مدنی ۴؛ مسئولیت مدنی، (تهران، میزان، ۱۴۰۰).
- رهبری، ابراهیم، حقوق اسرار تجاری، (تهران: سمت، ۱۳۸۸).
- سنهوری، عبدالرزاق احمد، الوسيط فی الشرح القانون المدنی الجديد، (بیروت، الحلبي الحقوقیه، ۲۰۰۹ م).
- سرمست درگاه، زینب، قنبرزاده بهمیری، میلاد، ایران و چالش های حقوقی بین المللی (حقوق مالکیت معنوی)، (تهران: خرسندی، ۱۳۹۵).
- صفایی، سیدحسین، رحیمی، حبیب الله، مسئولیت مدنی (الزامات خارج از قرارداد)، (تهران: سمت، ۱۳۹۲).

- کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی (الزام‌های خارج از قرارداد، ضمان قهری)، (تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۴).
- نوروژی، علیرضا، حقوق مالکیت فکری، (تهران، چاپار، ۱۳۸۱).

مقالات علمی:

- اکبری دهنو، میثم و اکبری، آسیه، «حقوق مالکیت صنعتی، تفسیری بر راه کارهای کیفی قوانین ایران»، فصلنامه سیاست علم و فناوری، سال پنجم، شماره ۳، (۱۳۹۲).
- بابایی، ایرج، «مسئولیت مدنی؛ منطق واحد یا متکثر»، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، سال ۱۲، شماره ۴۴، (۱۴۰۲).
- بلوری فر، مینا، حاجی عزیزی، بیژن، «مقایسه کارایی نظریه‌های تقصیر و خطر با تأکید بر اقتصاد رفاه»، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، سال ۱۲، شماره ۴۷، (۱۴۰۳).
- پورمحمدی، شیما، «مالکیت صنعتی در موافقت‌نامه تریپس و کنوانسیون پاریس»، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۵۰ و ۵۱، (۱۳۸۴).
- چاوشی لاهرود، ابراهیم، بابایی، ایرج، زاهدی، مهدی، «شمول غصب بر نقض حقوق مالکیت فکری با تکیه بر مرز اموال فکری و محدوده مالکیت بر آن»، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۵۵، شماره ۱، (۱۴۰۴).
- حبیب، سعید و حسین زاده، مجید، «تحلیل حقوقی ضرر اقتصادی ناشی از نقض اختراع و فرایند ارزش گذاری آن»، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۵۰، شماره ۴، (۱۳۹۹).
- دهقان، سکینه، «شیوه‌های پیش‌گیری و جبران خسارت در نقض حقوق مالکیت فکری (در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی)»، مجله پژوهش‌های حقوقی، دوره ۱۸، شماره ۳۹، (۱۳۹۸).
- دهقان، محمدعلی، «حمایت از حقوق مالکیت صنعتی در فضای تبادل اطلاعات»، فصلنامه علمی حقوق و مطالعات نوین، دوره ۳، شماره ۴، (۱۴۰۱).
- رجبی، عبدالله، «ضمان مدنی دعاوی ناشی از نقض حق فکری: دعاوی مسئولیت یا استیفاء؟»، حقوق اسلامی، شماره ۵۵، (۱۳۹۶).
- رمضانیان سیاهکلرودی، عباس و دیانی، عبدالرسول و زرکلام، ستار، «مسئولیت مدنی واسطه‌های ارائه خدمات اینترنت با تأکید بر نقض مالکیت فکری در فضای سایبر»، دو فصل نامه علمی مطالعات حقوق بشر اسلامی، دوره نهم، شماره هجدهم، (۱۳۹۹).

- صادقی، محمود، شیخی، مریم، «اقدامات تأمینی و ضمانت اجرای مدنی حقوق مالکیت صنعتی؛ مطالعه تطبیقی» فصلنامه حقوق دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۳۹، شماره ۳، (۱۳۸۸).
- صدخسروی، محمد، حبیب‌زاده، محمد، «آثار حقوقی الحاق ایران به موافقت‌نامه‌ی تریپس»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، شماره ۸۶، (۱۳۹۸).
- عیسایی تفرشی، محمد، حکمت‌نیا، محمود، «مسئولیت مدنی ناشی از اضرار به مالکیت فکری»، نامه مفید، شماره ۴۳، (۱۳۸۳).
- کرمی، محمد، میرداداشی کاری، سیدمهدی و رستمی فر، علی، «تعیین زیان ناشی از نقض حقوق مالکیت فکری مربوط به برندها بر مبنای خسارت واقعی»، فصلنامه پژوهش‌های حقوق اقتصادی و تجاری، دوره ۲، شماره ۳، (۱۴۰۳).
- مجاهد، افشین، جعفری، احسان، «مطالعه تطبیقی آثار مالکیت صنعتی در حقوق ایران و حقوق بین‌الملل»، پژوهش و مطالعات علوم اسلامی، دوره سوم، شماره ۲۸، (۱۴۰۰).
- مدنی، مهسا، فرخی، زهره، ماندگار، مصطفی و انصافی آذر، بهنام، «ماهیت نقض حقوق فکری در فقه و حقوق ایران از زاویه جبران خسارت؛ با نگاهی به حقوق آمریکا»، فصلنامه پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، شماره اول، (۱۳۹۹).

-Ansari, Baqer, *Legal Mechanisms to Support the Production of Knowledge*, (Tehran, Samt Publication, 2008).

-Akbari Dehno, Meysam and Akbari, Asiyeh, «Industrial Property Rights: A commentary on the Criminal Remedies in the Iranian Jurisprudence», *Journal of Science Technology Policy*, Vol.6, Issue 1 (2013).

Babaei, Iraj, «Civil Liability; Single or Multiple Logic», *Private Law Research Quarterly*, Year 12, No. 44, (1402).

-Bahrami Ahmadi, Hamid, *Civil Law 4; Civil Liability* (Tehran, Mizan, 2021).

- Bolurifar, Mina, Haji Azizi, Bijan, "Comparing the Efficiency of Fault and Risk Theories with Emphasis on Welfare Economics", Quarterly Journal of Private Law Research, Year 12, No. 47 (2024).
- Chavoshi Lahrood, Ebrahim, Babaei, Iraj, Zahedi, Mehdi, «Inclusion of usurpation in violation of intellectual property rights based on the boundary of intellectual property and the scope of ownership over it», Quarterly Journal of Private Law Studies, Vol. 55, Number 1, (2025).
- Dehghan, Sakineh, «Methods of Prevention and Compensation for Violation of Intellectual Property Rights (in Iranian Law and International Documents)» , Journal of Legal Research, Vol. 18, Number 39 (2019).
- Habiba, Saeed and Hosseinzadeh, Majid, «Legal Analysis of Economic Loss Resulting from Infringement of Patent and Its Valuation Process», Journal of Private Law Studies, Volume 50, No.4 (۲۰۲۰).
- Issaei Tafreshi, Mohammad, Hekmat-Niya, Mahmoud, «Civil Liability for Damage to Intellectual Property», Nameh Mofid, No. 43, (2004).
- Karami, Mohammad, Mirdadashi-Kari, Seyed Mehdi and Rostami-Far, Ali, «Determination of Damages Resulting from Infringement of Intellectual Property Rights Related to Brands Based on Actual Damages», Quarterly Journal of Economic and Commercial Law Research, Vol. 2, Number 3, (1403).
- Katouzian, Nasser, *Civil Law (Non-Contractual Obligations)*, (Tehran, University of Tehran Publication, 1995).
- Madani, Mahsa, Farrokhi, Zohreh, Mandegar, Mustafa, and Ensafi Azar, Behnam, «The Nature of Intellectual Property Violation in Iranian Jurisprudence and Law from the Perspective of Compensation; With a

Look at American Law», Quarterly Journal of Comparative Research in Islamic and Western Law, Issue 1, (2019).

-Mojahid, Afshin, Jafari, Ehsan, «Comparative Study of Industrial Property Effects in Iranian Law and International Law», Research and Studies in Islamic Sciences, Vol. 3, No. 28 (2021).

-Norouzi, Alireza, *Intellectual Property Rights*, (Tehran, Chapar, 2002).

-Pourmohammadi, Shima, «Industrial Property in the TRIPS Agreement and the Paris Convention», The Judiciary Law Journal, Vol.50, 51, (2005).

-Rahbari, Ibrahim, *Trade Secrets Law*, (Tehran, Samt Publication, 2009).

Article I. -Rajabi, Abdollah, «Infringement of Intellectual Property Law and Civil Liabilities», Islamic Law, Number 55 (2017).

-Ramazanian Siahkalroudi, Abbas and Diani, Abdolrasoul and Zarkalam, Sattar, «Civil Liability of Internet Service Providers with Emphasis on Intellectual Property Violation in Cyberspace», Quarterly Journal of Islamic Human Rights Studies, Volume 9, Issue 18 (2020).

-Sadeghi, Mahmoud, Sheikhi, Maryam, «Security Measures and Civil Enforcement Guarantees for Industrial Property Rights; A Comparative Study,» Law Quarterly of the Faculty of Law and Political Sciences, Vol. 39, Number 3, (2009).

-Sadkhosravi, Habibzadeh, «Legal Effects of Iran's Accession to the TRIPS Agreement», Legal Research Quarterly, No. 86, (2019).

-Safaei, Seyed Hossein, Rahimi, Habibullah, *Civil Liability (Non-Contractual Requirements)*, (Tehran, Samt Publication, 2013).

- Sanhoury, Abdul Razzaq Ahmed, *al-Wasit fi al-Sharh al-Qanun al-Madani al-Jadeed*, (Beirut, Al-Halabi Jurisprudence, 2009).
- Sarmast Dargah, Zeinab, Ghanbarzadeh Bhammari, Milad, *Iran and International Legal Challenges (Intellectual Property Rights)*, (Tehran, Khorsandi Publication, 2016).

ب- منابع لاتین

- AGREEMENT ON TRADE-RELATED ASPECTS OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS, (1994).
- DEO, ADITA, INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS AND THE PARIS CONVENTION, JOURNAL OF EMERGING TECHNOLOGIES AND INNOVATIVE RESEARCH, VOL.10, ISSUE 3, (2023). <https://www.jetir.org>. Last Visit: 1404/06/03.
- MINISRTY OF ECONOMY, LAW ON INDUSTRIAL PROPERTY, (2002), <http://www.WTO.Org>, Last Visit: 1404/06/03.
- OTTEN, ADRIAN& WAGER, HANNU, «COMPLIANCE WITH TRIPS: THE EMERGING WORLD VIEW», VANDERBILT JOURNAL OF TRANSNATIONAL LAW, VOL.29, ISSUE 3, (1996). <https://scholarship.law.vanderbilt.edu>. Last Visit: 1404/06/03.
- PARIS CONVENTION FOR THE PROTECTION OF INDUSTRIAL PROPERTY, (1883).
- SHAVIN, CATIE, «THE PARIS CONVENTION FOR THE PROTECTION OF INDUSTRIAL PROPERTY», BRITISH INSTITUTE OF INTERNATIONAL AND COMPARATIVE LAW, (2013). <https://www.biiicl.org>. Last Visit: 1404/06/14

-WIPO, UNDERSTANDING INDUSTRIAL PROPERTY, EDITION 2, (2016), [https:// www.wipo.int](https://www.wipo.int). Last Visit: 1404/06/13.

-WIPO INTELLECTUAL PROPERTY HANDBOOK, WIPO PUBLICATION, CHAPTER 2, (2008), www.wipo.int. Last Visit: 1404/0/1

استناد به این مقاله: آخوندی روشناوند، روح الله و مشفق، هدی. (۱۴۰۴). مبنای مسئولیت مدنی و شیوه‌های جبران خسارت نقض حقوق مالکیت صنعتی؛ با نگاهی به اسناد بین‌المللی پژوهش حقوق خصوصی، ۱۴ (۵۳)، ۱۶۹-۲۰۶.

doi: 10.22054/jplr.2025.88516.2965

Private Law Research is licensed under a Creative Commons NonCommercial 4.0 International License.